

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 719:004.6(4)

Prejeto: 4. 1. 2012

UNESCO listina o varstvu digitalne dediščine

NATALIJA GLAŽAR

mag. komunikologije, višja svetovalka I

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: natalija.glazar@gov.si

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja slovenski prevod besedila Unescove listine o varstvu digitalne dediščine. To je prva objava v prevodu. Sledi komentar, ki zajema ne samo ključne vsebinske poudarke, pač pa tudi odmeve, aktivnosti za promocijo Listine in problemov varstva digitalne dediščine ter spremljajoče dogodke po sprejetju le-te. Izpostavljeni pa so tudi nekateri drugi dokumenti strateške narave na ravni EU, ki poskušajo reševati probleme dolgoročne dostopnosti evropske kulturne dediščine.

KLJUČNE BESEDE: *kulturna dediščina, bramba digitalne dediščine, UNESCO, Evropska unija, dostop do digitalnega gradiva, informacijska družba, Agenda 2020*

ABSTRACT

UNESCO CHARTER ON THE PRESERVATION OF DIGITAL HERITAGE

The article is the first Slovenian translation of the UNESCO Charter on the Preservation of Digital Heritage. The translation is followed by the author's commentary, which not only explains the charter's key highlights but also describes the response that the charter has received thus far, the activities that have been taken to promote this charter and issues concerning the preservation of digital heritage in general, and the events that accompanied the adoption of the charter. The article identifies some of the other EU strategic documents aimed at solving issues of long-term accessibility to the European cultural heritage.

KEY WORDS: *cultural heritage, preservation of digital heritage, UNESCO, European Union, access to digital materials, information society, Agenda 2020*

Listino je sprejela generalna konferenca Unesca na svojem 32. zasedanju novembra 2003. Listine in deklaracije, ki jih sprejme Unesco, so normativni dokumenti, države članice pa so povabljenе, da jih na zasedanju konference podprejo in se z njimi strinjajo. Tu ne gre toliko za individualno ratifikacijo oz. pristop posameznih držav. Listine in deklaracije niso obvezujoče in ne zahtevajo neposredne aktivnosti, pač pa jo spodbujajo za določeno specifično področje. Listina predstavlja jedrnato, neobvezujočo, vendar spodbudno izjavo o splošnih načelih pri varstvu digitalne dediščine v času, ko se države spopadajo z izzivom, ohranjanjem te dediščine, ki se sicer nenahno povečuje. Gre za predstavitev ključnih načel, ki so jih sprejele države članice Unesca za zagotovitev trajnega varstva digitalne dediščine. Listina izpostavlja argumente za zaščito pred izgubo digitalne dediščine, ukrepe ki so potrebni za zaščito in ohranitev digitalne dediščine, pa tudi vlogo in odgovornost Unesca in držav članic pri zagotavljanju varstva digitalne dediščine. Skupaj z listino je bila organizirana obširna kampanja za širjenje vsebin Listine, obenem pa je tovrstna aktivnost želela opozoriti tudi na ovire digitalne kontinuitete. Tako je bila po sprejetju Listine na Nizozemskem organizirana konferenca »Ohraniti digitalno dediščino: načela in politike«¹ – ki je predstavila širino raznolikih gradiv, ustanov, ki se ukvarjajo z dediščino in oblik sodelovanja. Listina opozarja na številne probleme, s katerimi se države članice srečujejo ob poskusih ohranjanja dediščine. Namen ohranitve digitalne dediščine pa je zagotoviti stalno dostopnost, ali kot navaja besedilo 2. člena: »Ustrežno ravnovesje med legitimnimi pravicami ustvarjalcev in drugih nosilcev pravic ter na drugi strani interesa javnosti za dostop k digitalnim gradivom«. Posebej pa so osvetljene nevarnosti in ogroženost tovrstne dediščine, vključno s hitrim zastarevanjem tehnologije, ki je potrebna za dostop do nje. Poudarjeno pa je tudi pomanjkanje podpirne zakonodaje (oz. zakonodaje, ki bi specifično podpirala varstvo tovrstnega gradiva), nezanemarljiva je negotovost na mednarodni ravni glede potrebnih virov, odgovornosti ter metod hrambe. Vsekakor je nujna aktivna dejavnost, in to od povečanja zavesti in predstavitev teh problemov do praktičnih programov, ki bi zajeli nevarnosti varstva v celotnem digitalnem življenjskem ciklu. Med potrebnimi ukrepi je poudarjen tudi kriterij selekcije oz. pomembnost odločitve kaj ohraniti z upoštevanjem

pomena in trajne vrednosti gradiva – ob tem pa je izpostavljeno tudi stališče, da mora biti ohranjena digitalna dediščina vseh regij, držav in skupnosti in da mora biti hkrati tudi dostopna. Tu gre za prikaz pravnega in političnega okvira, ki je za to potreben, hkrati pa je tudi poziv državam članicam za ustanovitev potrebnih agencij oz. organov s koordinativno odgovornostjo, kot tudi za zagotovitev potrebnih virov. Unesco se kot organizacija obvezuje da bo krepila sodelovanje, ozaveščala, krepila usposobljenosti ter uvajala standarde in prakse, ki bodo k temu pripomogle. Listina predstavlja dokument visoke ravni, katerega namen je opredeliti širino razlogov za ohranitev digitalne dediščine ter ključne dejavnosti, ki naj bi jih izvajale nacionalne države za zagotovitev varstva digitalne dediščine. Dejansko gre za zelo široke informacije, ki pa ne vključujejo specifičnih podrobnosti o tem, kako naj se izvaja digitalna hramba na ravni organizacije – nekatere splošne usmeritve pa so podane v členih 7 (kriteriji izbora) ter 10 (potreba po koordinaciji in delitvi nalog in odgovornosti).

Listina je zelo uporabna predvsem kot izhodišče za protokol (ali uvodno formulacijo), ki naj bi ga sprejele organizacije za varstvo digitalne dediščine. Na ta način se lahko organizacije uskladijo z načeli, splošno opredeljenimi v Listini, hkrati pa uporabijo druge podrobnejše standarde in usmeritve za natančnejše informacije o upravljanju hrambe digitalnega gradiva. O Listini se pojavljajo različna mnenja, tako o njeni moči pa tudi o njenih slabših lastnostih. Tako med pomembnejšimi lastnostmi vsekakor najdemo²

- široko razumevanje digitalnega gradiva,
- promoviranje vse-svetovnega dostopa (dostopa v svetovnem obsegu),
- spodbuda za delovanje oblasti,
- predstavitev digitalnega varstva,
- predvidevanje problemov v prihodnosti,
- ugotavljanje problemov počasnega odziva vlad.

Slaba plat besedila Listine:³

- dajanje prednosti hrambi pred dostopom,
- ne poudarja pomembnosti digitalizacije za sedanje družbe,
- zanemarja ekonomsko pomembnost digitalizacije,
- se neposredno ne ukvarja s problemom arhiviranja v zasebnem sektorju,

¹ Organizirala Nizozemska nacionalna komisija za Unesco v sodelovanju z Nacionalno knjižnico Nizozemske (Koninklijke Bibliotheek), 4.–5. novembra 2005.

² Bocza Tomaszewski: *Unesco Charter and Guidelines for the Preservation of Digital Heritage*.

³ Prav tam.

- ne poudarja dovolj pomembnosti digitalizacije analognih gradiv.

Zanimiva je tudi primerjava besedil Unescove listine in Priporočila Evropske komisije o digitalizaciji in spletni dostopnosti kulturnega gradiva in digitalnem arhiviranju (Ul. I. 236, 31. 8. 2006, str. 28–30),⁴ ob tem pa se Priporočilo Komisije bolj usmerja v sedanost in aktualne probleme, Unescova listina pa je veliko bolj vseobsegajoča in usmerjena v prihodnost. Unescova listina izpostavlja življenjski cikel digitalnih gradiv ter verodostojnost in stabilnost, Priporočilo EK pa izpostavlja digitalizacijo in dostopnost na spletu, pa tudi probleme avtorskih pravic (*odel sirvo*) in drugih pravnih vprašanj, ki jih je ob tem potrebno rešiti. Prav tako je tu v ospredju strateško načrtovanje (predvsem digitalizacije). V Unescovi listini ima prednost gradivo, ki je digitalnega nastanka, pri Priporočilu EK pa je poudarek na digitalizaciji analognih virov (to je tudi prioriteta Europeane). Unescova listina kot glavne akterje navaja vladne agencije (odgovorne za e-upravo), pa tudi riste, ki so odgovorne za usposabljanje, raziskave, širjenje izkušenj in znanj – na drugi strani pa Priporočilo izpostavlja široko digitalizacijo z nacionalnimi referenčnimi centri za digitalizacijo. Vsekakor je prednost Listine v tem, da poskuša zajeti vsa področja, na katerih nastaja digitalna dediščina (od raziskovalne dejavnosti, javne uprave, knjižnic do zasebnega sektorja) ter izpostavlja problem, kako jo ohraniti. Priporočilo EK pa zajema predvsem kulturne ustanove s hranjenim gradivom, ki naj bi bilo z digitalizacijo in dostopnostjo na spletu prek Europeane čim bolj dostopno. Unescova listina opozarja (ne neposredno v besedilu, ampak na regionalnih posvetovanjih) na probleme in obsežnost digitalnega založništva, ki je zelo razširjeno v bolj razvitih državah in gre tu v glavnem za objave na spletu (nekateri pa tudi v tradicionalnem papirnem formatu).⁵ Po drugi strani pa je mogoče prepoznati očitek Listini, da v svojem pristopu izkušnje iz dokumentarne digitalne dediščine širi na druga področja digitalnih gradiv in ob tem ne upošteva dinamične narave nekaterih drugih digitalnih gradiv. Regionalna posvetovanja Unesca so vsekakor izpostavila problematiko pomanjkanja finančnih virov, orodij in ekspertiz za ohranjanje gradiv. Prav tako tudi problematiko avdiovizualnih gradiv, ki so velikokrat produkt za-

sebnih producentov. Tu z uporabo digitalnih tehnik obstaja samo produkt v digitalni obliki – ti izdelki pa tudi zelo redko pridejo v zbirke dediščine. Zunaj komercialnega področja nastajajo tudi digitalni posnetki ustne zgodovine (izročila), jezika in glasbe s pretvorbo iz analogne oblike. Regionalna posvetovanja so opozorila, da so najstarejše oblike računalniško temelječih podatkov (za analizo, hrambo in obdelavo) nastale v znanosti od 50-ih let dalje (predvsem z geografskega in drugih področij raziskav Zemlje, od 70-ih let dalje pa tudi satelitski posnetki ter drugi topografski podatki). Ob tem bi se številni lahko izgubili, če jih ne bi pretvarjali v novejšo medije – to je nevarno predvsem, kolikor se ne pojavi potreba za njihovo ponovno uporabo. Regionalna posvetovanja so opozorila na probleme pri digitalizaciji, in sicer da gre za pripravo digitalnih kopij brez uporabe dogovorjenih formatov in standardov ter brez načrtovanja dolgoročnega vzdrževanja digitalnih gradiv. Zgolj posamezne države ob koordinaciji vlade ter vključitvijo vseh področij, vključno z muzeji, knjižnicami, arhivi in raziskovalnim sektorjem, so s centraliziranimi ekipami standardizirali meta-podatke ter prakse pri opisu in vzdrževanju vsebin na različnih domenah. Ob tem ne gre zanemariti lokalnih skupnosti, kjer z uporabo ICT ustvarjajo velike digitalne arhive. Dejavnost koordinirane digitalne hrambe je možno kot velik potencial videti tudi v sklopu univerz in raziskovalnih inštitutov, če je na voljo dovolj finančnih virov. Vsekakor pa Listina pri digitalni hrambi izpostavlja kot ključno in najpomembnejšo vlogo vlad. V državah se tu kaže potreba po dvostrmernosti, na eni strani regionalna in internacionalna raven, ki se za prizadevanja digitalne hrambe povežeta z vladnimi informacijskimi politikami, tako glede vprašanj načrtovanj politik, kot tudi glede zakonodaje intelektualne lastnine. Najbolj je zaželen zakonodaja z zahtevami po depozitu publikacij ter izročitvi gradiv državnih organov, čeprav lahko drugačni dogovori v drugih sektorjih privedejo do podobnih ciljev. Večina arhivskih uprav poroča, da je njihova arhivska zakonodaja zajela dokumente v vseh formatih, čeprav v številnih državah še ni bilo pogojev, da bi lahko arhivi prevzeli odgovornost za dolgoročno hrambo digitalnih gradiv. Konkretniji podatki so na voljo za članice EU – tako so v poročilu na osnovi vprašalnika za arhive članic navedena ta dejstva, da predpisna določila za e-arhive najpogosteje obstajajo tako v arhivski kot tudi drugi zakonodaji (v skupno 63% članic, od tega samo v arhivski zakonodaji 29%). Poleg tega imajo arhivi pri e-hrambi izredno različno vlogo, npr. 50% arhivov članic je pristojno za uvedbo

⁴ Sledilo je Priporočilo Komisije z dne 27. 10. 2011 o digitalizaciji in spletni dostopnosti kulturnega gradiva ter njegovi digitalni hrambi.

⁵ UNESCO campaign to preserve the 'digital heritage'.

obvezujočih standardov in predpisov, 50% pa jih tudi upravlja digitalno skladišče. Spodbuden podatek pa je, da 41,7% nacionalnih arhivov članic EU poroča o ključnih spremembah na tem področju v zadnjih 10 letih. Ob tem je bistvena ugotovitev, da je izpostavljena nujnost krepite vloga osrednjih državnih arhivov pri digitalnih hrambi in razvoju e-uprave.⁶

Na regionalnih posvetovanjih UNESCA so bili opredeljeni najsplošnejši koraki pri digitalni hrambi:

- sprejetje odgovornosti,
- odločitve, katero gradivo naj bi bilo prevzeto,
- sodelovanje z ustvarjalci vsebin za vodenje praks hrambe,
- selektivno prevzemanje gradiva, dokumentiranje prevzetega gradiva,
- pogajanja z nosilci avtorskih pravic,
- varna hramba z ustreznimi kopijami za back-up,
- prenos podatkov na nove medije pred pojavom daljnosežnih sprememb.⁷

Glavne ovire, ki so ugotovljene so: pomanjkanje zavedanja tako na politični kot operativni ravni, negotovost glede odločitev o potrebnosti ohranitve določenih gradiv, pomanjkanje izpopolnjenih metod, pomanjkanje več ravni podrobnejšega tehnološkega znanja ter pravne ovire, kot so vprašanja avtorskih in sorodnih pravic. Med bistvenimi problemi pa so omenjeni tudi stopnja tehnološke spremembe, široka uporaba lastniške programske opreme, hitro povečanje količine in kompleksnosti digitalnih objektov. Za slabše razvite države pa so med ovirami tudi temeljna dejstva, kot so pomanjkanje infrastrukture, slab dostop do obstoječega tehnološkega znanja in visoki stroški za doseg mednarodnih standardov.

Za vse države pa je treba ob premagovanju določenih ovir upoštevati te prioritete: informiranje vlad, da je hramba digitalne dediščine pomembna in zahteva investiranje, mednarodno spodbujanje nastanka nacionalnih centrov za hrambo lastne digitalne dediščine, razvoj vse-nacionalne strategije hrambe, izvajanje programov mentorstva, razvoj specifično oblikovanih smernic za določeno državo, pregled zbirk digitalnega gradiva za določitev obsega nalog hrambe, razvoj orodij, ki jih je mogoče prosto uporabljati, kot je programska oprema za upravljanje digitalnih skladišč ter razvoj bolj avtomatiziranih načinov za izvajanje posameznih nalog.

Unesco je razvil strategijo za promocijo digitalne hrambe. Ta strategija osrednjo pozornost namenja:

- a) širokemu procesu konzultacij z vladami, tvorcem politik, ustvarjalcem informacij, dediščinskimi ustanovam in strokovnjakom, industriji programske opreme, kot tudi organizacijam za pripravo standardov,
- b) širjenje tehničnih usmeritev,
- c) izvajanje pilotnih projektov,
- d) pripravo Listine o varstvu digitalne hrambe, ki jo sprejme Generalna konferenca Unesca na 32. zasedanju.⁸

Unesco sicer opozarja, da je ohranitev digitalne dediščine tako kompleksen problem, da kampanja za širjenje te Listine ne bo zagotovila magične rešitve, bo pa pripomogla k zavedanju problemov in ciljev za ta namen – vloga Unesca pri tem je torej posredna.

Za potrebe Unesca so kot spremljajoče gradivo z bolj praktičnim namenom nastale »*Smernice za hrambo digitalne dediščine*«, ki jih je pripravila nacionalna knjižnica Avstralije.⁹ Smernice so bile namenjene zelo širokemu krogu občinstva ter hkrati zelo velikemu področju informacij. V ožjem smislu nagovarjajo vsaj štiri vrste ciljnih javnosti: tvorce politik, upravljavce in direktorje na najvišji ravni, vodje oddelkov ter tehnično osebje. Smernice zajemajo štiri poglavja, ki vsebinsko zajemajo: obrazložitve digitalne dediščine ter zakaj je ogrožena, predstavitev digitalne hrambe ter naravo programov digitalne hrambe in upravljanje teh programov, osnove za odločitve, katere odgovornosti za hrambo je treba sprejeti ter možnosti za kooperativno delo. Osrednje poglavje zajema podrobnejši in procesno usmerjen pogled, kot so: področja odgovornosti, selekcija za hrambo, delo z ustvarjalci digitalne dediščine, nadzor nad gradivi – prevzem, identifikacija in opis, upravljanje vprašanj avtorskih in drugih pravic,¹⁰ skrb za verodostojnost in varstvo podatkov ter iskanje načinov za vzdrževanje sredstev za zagotovitev dostopa. Te našteje teme so tudi jedro negotovosti pri ohranjanju dediščine. Ob tem pa je treba poudariti, da so v smernicah opisana izhodišča zgolj minimalne zahteve. Avtorji opozarjajo, da so ob pisanju ponudili tudi nekaj smernic za programe varstva z zelo omejenimi finančnimi viri.

⁸ *Guidelines for preservation of digital heritage, March 2003.*

⁹ Prav tam.

¹⁰ Med pravicami se še posebej izpostavlja, da morajo imeti programi hrambe (in ustanove hrambe) jasno opredeljeno pravico do kopiranja gradiva za namene hrambe (še posebej za AV- gradiva).

⁶ Več o tem glej članek N. Glažar: Arhivi v digitalni dobi – stanje držav članic EU in arhivov Evropske komisije, ki bo objavljen v eni izmed prihodnjih števil Arhivov.

⁷ *UNESCO campaign to preserve the 'digital heritage'.*

Med zanimivejšimi poglavji je tudi dodatek terminološkega slovarja – tu so opredeljeni v smernicah uporabljeni temeljni pojmi. Ob njih pa so vsebinsko nekoliko širše razloženi ne samo bistvo vsakega pojma, ampak tudi definicije problemov za vsak pojem ter usmeritve, kaj je sprejemljiva praksa hrambe in kaj ne. Kot zanimiv primer naj navedem pojem »*zdrževanje dostopnosti*«. Pri tem je med drugimi opredelitvami navedeno tudi, da morajo programi hrambe presoditi sprejemljive in nesprejemljive nivoje izgube za posamezne enote, elemente in potrebe uporabnikov. Pri pojmu upravljanje pa je vsekakor najpomembnejša rrditev, da digitalna hramba zajema oceno upravljanja tveganj.

Čeprav so Smernice, ki jih je za Unesco pripravila Nacionalna knjižnica Avstralije, gledano z današnjimi očmi že nekoliko starejše strokovno gradivo, pa se določena temeljna načela in izhodišča za hrambo digitalnega gradiva v tem času niso spremenila.

Po sprejetju Listine so bili organizirani številni dogodki – kot npr. konferenca o trajnem dostopu do zapisov znanosti 2004 v Haagu ter v Canberri prvič o arhiviranju digitalnih virov na spletu, pa tudi oblikovanje mednarodnega konzorcija za ohranjanje spleta (IIPC). V Evropski uniji je 6. okvirni program (2002–2006) podprl prve projekte namenjene digitalnemu arhiviranju (Digital Preservation Europe, PLANETS, DELOS, CASPAR). Prav tako sta tudi v 7. okvirnem programu dobili pomembno mesto trajno ohranjanje digitalnih virov in digitalna knjižnica.¹¹

Na ravni EU bi poleg širokega prizadevanja za European in oblikovanja načrtov digitalizacije lahko kot izhodiščne dokumente, podobne Unescovi listini, imenovali predvsem **Priporočilo komisije 24. 8. 2006 o digitalizaciji in spletni dostopnosti kulturnega gradiva in digitalnem arhiviranju** (U. I. 236, 31. 8. 2006, str. 28–30), pa tudi **Resolucijo Sveta z dne 25. 6. 2002 o ohranitvi jutrišnjega spomina – hrambi digitalnih vsebin za bodoče generacije** (U. I. C 126/4, 6.7.2002). V širšem okviru pa pobudo »i2010 – Evropska informacijska družba za rast in zaposlovanje«,¹² ki je bila dana 1. 6. 2005; njen namen pa je odgovoriti na izziv in razvoj informacijske družbe in medijev do leta 2010¹³ – na osnovi te pa tudi

pobude »i2010: digitalne knjižnice«. Kot odziv na gospodarsko in finančno krizo je Evropska komisija predlagala novo gospodarsko strategijo »**Evropska digitalna agenda 2020**«,¹⁴ ki predvideva napredek na sedmih področjih oz. stebrih digitalne agende.¹⁵ Tako so za vprašanja digitalne dediščine (predstavljena v Unescovi listini) vsekakor aktualna področja: a) interoperabilnost in standardi, b) hitri in ultrahitri dostop do interneta, c) raziskave in inovacije ter d) izboljšanje digitalne pismenosti, znanj in vključenosti. V dokumentu je osupljiv podatek o deležu celotne porabe za raziskave in inovacije na področju IKT v EU in ZDA (17% v primerjavi z 29% – v absolutnem smislu pa je ta poraba zgolj 40% porabe v ZDA). Zato je za članice EU načrt do leta 2020 povečati skupno letno porabo za raziskave in razvoj IKT za dvakrat. Gre tudi za uvedbo nadzora in napredka digitalne agende in meril zanj, in sicer z uvedbo »letnega kazalnika napredka digitalne agende« (kazalniki pa temeljijo na primerjalni analizi za obdobje 2011–2015).¹⁶

Za ohranjanje pa tudi za digitalno uporabo digitalne dediščine so ključnega pomena osnovni podatki o digitalni pismenosti. Tako EU sporoča podatek, da od 150 milijonov Evropejcev interneta še nikoli ni uporabljalo kar 30% prebivalcev,¹⁷ problematični pa sta tudi dostopnost in uporabnost za invalide. Tako naj bi bila omogočena enakopravnejša vključenost v digitalno družbo – predvsem tam, kjer je v neposrednem interesu državljanov: e-učenje, e-uprava in e-zdravje. Omenjeni pa sta tudi učinkovito usposabljanje in izdajanje spričeval za IKT zunaj formalnih sistemov izobraževanja, vključno z uporabo spletnih orodij in digitalnih medijev za preusposabljanje in nadaljnji strokovni razvoj. Za promocijo tovrstnih vrednot

prizadeva dvigniti učinkovitost ekonomije z široko uporabo IKT. Besedilo pobude »i2010« je dostopno v slovenskem jeziku: http://europa.eu.int/information_society/ceurope/i2010/introduction/index_en.htm

¹¹ *Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Evropska digitalna agenda.*

¹² Sedem področjih Digitalne agende 2020: 1) živahen enotni digitalni reg, 2) interoperabilnost in standardi, 3) zaupanje in varnost, 4) hitri in ultrahitri dostop do interneta, 5) raziskave in inovacije, 6) izboljšanje digitalne pismenosti, znanj in vključenosti, 7) koristi za družbo EU, ki jih omogoča IKT (*Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Evropska digitalna agenda*, COM(2010) 245, Bruselj, 26.8.2010, COM(2010) 245 konč./2).

¹³ Prav tam, str. 22, 24 in 36.

¹⁴ V večini gre za starejše ljudi, stare od 65–74 let z nizkimi dohodki, brezposelne in manj izobražene. Vir: prav tam, str. 25.

¹¹ Kavčič Čolić: Pregled stanja trajnega ohranjanja digitalnih virov, str. 20–21.

¹² *i2010 – A European Information Society for growth and employment.*

¹³ Promovira odprto in konkurenčno digitalno ekonomijo ter podarja IKT kot gonilo vključitve in kakovosti življenja. Pobuda izhaja iz prenovljene Lizbonske strategije, ki si

je bil v letu 2010 uveden tudi prvi *evropski teden e-znanj* (1.–5. marca). Za invalidne osebe bo za pomoč ključen »Program pomoči iz okolice za samostojno življenje«. V okviru tega naj bi poiskali nove načine kako najbolj ranljivim članom družbe dati na voljo IKT (posebej za njihove potrebe in širše kot državljaniom EU). Zagotoviti popoln dostop do novih elektronskih vsebin za invalidne osebe pa je tudi zaveza Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov. Zato je v okviru EU do leta 2012 v pripravi Memorandum o soglasju za digitalni dostop za invalide.¹⁸

Za ohranjanje predvsem arhivske digitalne dediščine je pomemben tudi razvoj IKT v javni upravi. Tako Agenda 2020 poudarja nujnost uporabe standardov za javne organe – pri naročanju strojne in programske opreme ter storitev IT, to pa bi ustvarilo večjo konkurenčnost in zmanjšalo tveganje vezanosti na določeno tehniko. Evropska komisija bo sprejela tudi evropsko strategijo interoperabilnosti in evropski okvir za interoperabilnost – začrtan v programu ISA.¹⁹ Opozorjeno je tudi, da je Evropa pri prevzemanju inovacij IKT prepočasna še posebej na področjih, ki so v javnem interesu. Zato je potrebno tudi izdatke evropskega javnega sektorja uporabiti za spodbujanje inovacij ter povečati učinkovitost in kakovost javnih storitev. Poleg krepitev e-struktur in usmerjenega razvoja inovativnih skupin naj bi razvili tudi strategijo »računalništva v obliki« za vso EU, zlasti za upravljanje in znanost.²⁰

E-uprava je stroškovno učinkovita pot do boljših storitev za vsakega državljan in podjetja, pa tudi do odprte in vključujoče uprave. Podatki iz leta 2009 pa kažejo, da je samo 38% državljanov EU uporabljalo internet za storitve e-uprave (ter 72% podjetij). Do leta 2015 naj bi v članicah uvedli uporabniško usmerjene in prilagojene e-uprave, Evropska komisija pa za zgled uvedbo pamerne e-uprave. Predvsem pa razmišljajo o spletnih javnih storitvah, ki delujejo prek meja, zato da ni ovirana mobilnost državljanov in podjetij – k temu spada tudi uvedba brezhibnih e-javnih naročil ter čezmejnih storitev e-identifikacije in e-avtentikacije. Poleg tega bodo morale članice poskrbeti, da bodo storitve e-uprave v celoti interoperabilne.²¹ Vse opisane dejavnosti pa v svoji zaključni razvojni etapi predstavljajo tudi digitalno arhivsko gradivo, ki ga bo potrebno prevzeti, hraniti ter omogočati dolgoročni dostop do njega in uporabo.

»Agenda 2020« navaja tudi Unescovo Konvencijo o kulturni raznolikosti iz leta 2005. Na ravni EU je bila ratificirana leta 2006, omogoča pa spodbujanje in zaščito kulturne raznolikosti po svetu – to velja tudi za kulturo, ustvarjeno v digitalnem okolju. Dejansko sta tu oba Unescova dokumenta usklajena, oz. Konvencija o kulturni raznolikosti podpira ter na določen način dopolnjuje Listino o varstvu digitalne dediščine. Za širjenje kulturne raznolikosti pa so digitalni mediji idealno orodje za dejansko omogočanje širjenja kulturnih in ustvarjalnih vsebin, kajti razmnoževanje je cenejše, hitrejše, poleg tega avtorjem omogoča doseči novo in večje občinstvo tudi v svetovnem merilu.²² Z internetom je zagotovljen tudi pluralizem medijev – dostop do več virov in omogočena svoboda v izražanju mnenj (kar predstavlja pravico državljanov do komuniciranja). Zato je za kulturno raznolikost in njeno širjenje bistvena tudi digitalizacija dediščine – tu pa ima v Evropskem okviru najpomembnejšo vlogo Europeana – »bodoča javna knjižnica EU«. V njenem okviru so sicer identificirani raznoliki problemi, ki izhajajo iz digitalizacije ali uporabe tega gradiva – kot so sistemi licenciranja, pobude zasebnih partnerjev, pridobivanje pravic za uporabo avtorskih del, uporaba »del sirot«, pa tudi usklajevanje zakonodaj na ravni EU o avdiovizualnih medijskih storitvah.²³ V ta sklop pa sodi tudi predlog za Priporočilo o digitalizaciji evropskih kinematografov. Vsekakor je dokument Agenda 2020 zelo pomembna strateška usmeritev celotne EU za našo digitalno prihodnost.

Zaključek

Unescova listina je vsekakor najsplošnejši okvir načel in izhodišč za varstvo gradiv digitalnega nastanka. Prednost Listine v primerjavi z drugimi mednarodnimi dokumenti je v tem, da poskuša zajeti vsa področja življenja in dela, na katerih nastaja digitalna dediščina. Opozarja na urgentnost problemov ter na čim hitrejšo ukrepanje vlad in agencij, odgovornih za nastanek digitalnih gradiv. Zaradi načela vse-življenjskega digitalnega cikla gradiv je za učinkovito varstvo potreben ustrezen pristop že pri samem nastanku gradiv. Zato tako Listina kot tudi promocijska dejavnost Unesca poskuša predvsem izboljšati ozaveščanje ter doseči poznavanje tega problema v vseh življenjskih sferah, na-

¹⁸ Prav tam, str. 26, 27, 30.

¹⁹ ISA – Interoperabilnostne rešitve za evropske javne uprave, ISA nadomešča program IDBC. Vir: prav tam, str. 15.

²⁰ Prav tam, str. 23.

²¹ Prav tam, str. 32, 33.

²² Prav tam, str. 31.

²³ Direktiva o avdiovizualnih medijskih storitvah. Prav tam, str. 31.

men pa je pri tem doseči uvedbo ustreznih ukrepov varstva v zakonodajah, politikah, strategijah razvoja, pa tudi na operativni praktični ravni. Bistvo namena trajnega varstva digitalnih gradiv pa je zagotavljanje dostopa do njih in uporabe le-teh – s tem pa že sega na področje človekove pravice do dostopa do kulturne dediščine ter interesa javnosti za informiranost, in nenazadnje tudi obveze za ohranitev dediščine za prihodnje generacije.²⁴

Listina o varstvu digitalne dediščine²⁵

Generalna konferenca,

ob upoštevanju dokumenta 32 C/28, posredovanega Generalnemu direktoratu v skladu z 31 C Resolucijo 34,

ob zahvali generalnemu direktorju za izpeljavo široke razprave pri pripravi Listine o varstvu digitalne dediščine,

ob upoštevanju, da je varstvo digitalne dediščine v vseh regijah in kulturah pereče vprašanje, ki zadeva ves svet,

1. sklene sprejeti Listino, ki je priloga tej resoluciji
2. vabi generalnega direktorja, da prične z vsemi potrebnimi ukrepi v sodelovanju z državami članicami, mednarodnimi vladnimi in nevladnimi organizacijami ter zasebnim sektorjem za izvedbo te listine.

Priloga Listina o varstvu digitalne dediščine

Preambula

Generalna konferenca,

ob upoštevanju, da izginjanje dediščine v kakršni koli obliki pomeni siromašenje dediščine vseh narodov,

upoštevajoč statut Unesca, na podlagi katerega organizacija ohranja, dviga in širi znanje, s tem da zagotavlja ohranjanje in varstvo svetovne dediščine knjig, umetniških del ter spomenikov zgodovine in znanosti, s svojim programom »Informacije za vse« zagotavlja platformo za razpravo in dejavnost informacijskih politik, kot tudi za varovanje zapisanih znanj, program »Spomin sveta« pa je namenjen varovanju in splošni dostopnosti svetovne dokumentarne dediščine,

ob spoznanju, da se tovrstni viri informacij in kreativni izrazi vedno bolj ustvarjajo, širijo in dostopajo ter vzdržujejo v digitalni obliki, s čimer oblikujejo novo zapuščino – digitalno dediščino,

ob zavedanju, da bo dostop do te dediščine nudil široke možnosti za ustvarjanje, komuniciranje in širjenje znanja med ljudmi,

ob razumevanju, da digitalni dediščini grozi nevarnost izgube ter da je njena ohranitev v korist sedanjim in prihodnjim generacijam ter da gre za pereče vprašanje, ki zadeva ves svet,

razglašala naslednja načela in sprejme pričujočo Listino:

Digitalna dediščina kot skupna dediščina

Člen 1 – Namen

Digitalna dediščina je sestavljena iz enkratnih virov človeškega znanja in izražanja. Zajema kulturne, izobraževalne, znanstvene in administrativne vire, kot tudi tehnične, pravne, medicinske in druge oblike informacij, ki so nastale digitalno ali so bile spremenjene v digitalno obliko iz obstoječih analognih virov. Kjer so viri »nastali v digitalni obliki«, ne obstaja noben drug format kot digitalni objekt.

Digitalno gradivo vključuje besedila, podatkovne zbirke, fotografije in filme, zvočne zapise, grafike, programsko opremo in spletne strani med ob-

²⁴ Vsebinska Listina je bila uradno predstavljena na Mednarodnem arhivskem dnevu v Arhivu RS dne 8. junija 2012.

²⁵ Resolucija, je bila sprejeta ob poročanju V. Komisije na 18. plenarnem zasedanju, 15. oktobra 2003.

sežno in še naraščajočo serijo formatov. Le-ti so pogosto kratkotrajni in potrebujejo za ohranitev namensko izdelavo, hkrati pa tudi vzdrževanje in upravljanje.

Mnogo teh virov, ki imajo trajno vrednost in pomen, tvori dediščino, ki mora biti varovana in ohranjena za obstoječe in prihodnje generacije. Ta stalno naraščajoča dediščina lahko obstaja v katerem koli jeziku, v katerem koli delu sveta ter na katerem koli področju človeškega znanja in izražanja.

Člen 2 – Dostop do digitalne dediščine

Namen ohranjanja digitalne dediščine je zagotavljanje, da le-ta ostaja dostopna za javnost. Skladno s tem mora biti dostop do gradiv digitalne dediščine, še posebej tistih, ki so v javni domeni, prost vseh nesmiselnih omejitev. Istočasno morajo biti občutljivi in osebni podatki varovani pred kakršno koli obliko vdora.

Države članice lahko na lastno željo sodelujejo z ustreznimi organizacijami in institucijami pri spodbujanju pravnega in praktičnega okolja, ki v kar največji meri omogoča dostopnost digitalne dediščine. Ustrezno ravnovesje med legitimnimi pravicami ustvarjalcev in drugih nosilcev pravic ter interesa javnosti za dostop do digitalnih gradiv na drugi strani, mora biti potrjeno in promovirano v skladu z mednarodnimi normami in sporazumi.

Varovanje pred izgubo dediščine

Člen 3 – Nevarnost izgube

Svetovna digitalna dediščina je v nevarnosti, da bo za zanamce izgubljena. Dejavniki, ki k temu prispevajo so, hitro zastaranje strojne in programske opreme, ki dediščino ohranja pri življenju, negotovosti glede virov, odgovornosti ter metod za vzdrževanje in ohranjanje, kot tudi pomanjkanje podporne zakonodaje.

Spreminjanje ravnanja zaostaja za tehnološkimi spremembami. Digitalni razvoj je bil prehitel in predrag za vlade in institucije, da bi razvil pravočasne in osveščene strategije hrambe. Ogroženost ekonomskega, družbenega, intelektualnega in kulturnega potenciala dediščine – gradnika bodočnosti – ni bila povsem upoštevana.

Člen 4 – Potreba po akciji

Če se prevladujoče nevarnosti ne upoštevajo, bo izguba digitalne dediščine hitra in neizogibna. Države članice bodo pridobile določene koristi s spodbujanjem pravnih, ekonomskih in tehničnih ukrepov za ohranjanje dediščine. Nujno so potrebni dvig zavesti in ozaveščanje javnosti, opozarjanje ustvarjalcev politik pa tudi doseganje občutljivosti splošne javnosti tako za potencial digitalnih medijev kot za prakse njihove ohranitve.

Člen 5 – Digitalna kontinuiteta

Bistvena je kontinuiteta digitalne dediščine. Za ohranitev digitalne dediščine morajo biti ukrepi izvajani skozi celoten življenjski cikel digitalne informacije, od nastanka do dostopa. Dolgoročna hramba se začne z oblikovanjem zanesljivih sistemov in postopkov, ki bodo ustvarjali verodostojne in stabilne digitalne objekte.

Potrebni ukrepi

Člen 6 – Razvoj strategij in politik

Potrebno je razviti strategije in politike za ohranitev digitalne dediščine, ob tem pa upoštevati stopnjo nujnosti, lokalne okoliščine, sredstva, ki so na voljo ter načrte za prihodnost. Vse to bo olajšalo sodelovanje nosilcev avtorskih in sorodnih pravic ter drugih deležnikov pri postavljanju skupnih standardov in kompatibilnosti, pa tudi delitvi virov.

Člen 7 – Izbor za ohranitev

Kot velja za celotno dokumentarno dediščino, se načela izbora lahko zelo razlikujejo med državami, vendar pa glavni kriterij pri odločitvi, katera digitalna gradiva ohraniti, predstavljata njihov pomen ter trajna, kulturna, znanstvena, dokazna ali druga vrednost. Gradivo »digitalnega nastanka« mora nedvomno imeti prednost. Odločitve o izboru ter kakršni koli kasnejši ponovni pregledi morajo biti izvedeni na odgovoren način in morajo temeljiti na opredeljenih načelih, politikah, postopkih in standardih.

Člen 8 – Varovanje digitalne dediščine

Države članice potrebujejo ustrezni pravni in institucionalni okvir, da zagotovijo varstvo njihove digitalne dediščine.

Kot ključni element nacionalne politike varstva morajo digitalno dediščino zaobjeti arhivska zakonodaja ter obvezne in prostovoljne izročitve v knjižnicah, arhivih, muzejih in drugih javnih zbirkah.

Dostop do zakonsko obvezno izročene digitalnega arhivskega gradiva mora biti zagotovljen brez ustvarjanja zadržkov za njihovo normalno uporabo.

Pravni in tehnični okvir za verodostojnost sta odločilna za preprečitev manipulacije ali namerne spremembe digitalne dediščine. Oba zahtevata, da se vsebina, funkcionalnost zadev in dokumentacija vzdržujejo v takem obsegu, ki je potreben, da se zaščiti verodostojni dokument.

Člen 9 – Varstvo kulturne dediščine

Digitalna dediščina je sama po sebi neomejena časovno, geografsko, kulturno ali z vidika formata. Vezana je na posebno kulturo, vendar potencialno dostopna vsakomur na svetu. Manjšine lahko nagovorijo večine, posamezniki globalno javnost.

Digitalna dediščina vseh regij, dežel in skupnosti mora biti ohranjena in dostopna z namenom, da se zagotovi predstavitev ljudstev, narodov, kultur in jezikov skozi daljše časovno obdobje.

Odgovornosti

Člen 10 – Vloge in odgovornosti

Države članice lahko imenujejo eno ali več agencij, ki so odgovorne za koordinacijo hrambe digitalne dediščine ter za ureditev potrebnih razpoložljivih virov. Delitev nalog in odgovornosti lahko temelji na obstoječih vlogah in strokovnem znanju.

Sprejeti morajo biti ukrepi (za):

- a) da razvijalci strojne in programske opreme, ustvarjalci gradiva, založniki, producenti, distributorji digitalnega gradiva, kot tudi drugi partnerji v zasebnem sektorju sodelujejo z nacionalnimi knjižnicami, arhivi, muzeji ter drugimi organizacijami za dediščino pri hrambi digitalne dediščine;
- b) razvoj usposabljanja in raziskav, za delitev izkušenj in znanja med ustanovami ter med strokovnimi združenji, ki jih to zadeva;

- c) spodbujanje univerz in drugih raziskovalnih organizacij, tako javnih kot zasebnih, da zagotovijo hrambo digitalnih podatkov.

Člen 11 – Partnerstva in sodelovanje

Varstvo digitalne dediščine zahteva neprerwana prizadevanja vlad, ustvarjalcev, založnikov, relevantnih industrij ter dediščinskih ustanov.

Ob soočenju s trenutno digitalno delitvijo je potrebno okrepiti mednarodno sodelovanje in solidarnost, da se usposobi vse države za zagotovitev ustvarjanja, hrambe ter nepretrganega dostopa do njihove digitalne dediščine.

Industrije, založniki in množični mediji morajo nujno promovirati in širiti izkušnje in tehnično znanje.

Spodbujanje izobraževanja in programov usposabljanja, dogovorov o delitvi sredstev in širjenju rezultatov raziskav kot tudi najboljših praks bodo demokratizirali dostop do tehnik digitalne hrambe.

Člen 12 – Vloga UNESCO

UNESCO je z lastnostmi svojih pooblastil in funkcij odgovoren za to, da:

- a) upošteva načela, objavljena v tej Listini, pri delovanju svojih programov ter promovira izvajanje teh načel znotraj sistema Združenih narodov ter pri medvladnih in mednarodnih nevladnih organizacijah, ki jih varstvo digitalne dediščine zadeva;
- b) služi kot referenčna točka in forum, kjer se države članice, medvladne in mednarodne nevladne organizacije, civilna družba in zasebni sektor združijo pri oblikovanju ciljev, politik in projektov, ki podpirajo varstvo digitalne dediščine;
- c) krepi sodelovanje, dviga zavest, povečuje usposobljenost ter predlaga pravila etičnih, pravnih in tehničnih smernic za podporo pri hrambi digitalne dediščine;
- d) na osnovi pridobljenih izkušenj v naslednjih šestih letih pri izvajanju obstoječe Listine in smernic določa, kje so potrebe za nadaljnje oblikovanje instrumentov standardov za promocijo in varstvo digitalne dediščine.

Viri in literatura

Viri

Archives in Europe: Facing the challenges of the digital era (draft of the Report for the Council), gradivo za sestanek Evropske arhivske skupine (EAG), v Krakovu, 21.9.2011

Charter on the Preservation of Digital Heritage 15 October 2003, z naslova: <http://portal.unesco.org/>

Guidelines for preservation of digital heritage, March 2003, prepared by the National Library of Australia (Information Society Division), z naslova: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001300/130071c.pdf>

»i2010 – Evropska informacijska družba za rast in zaposlovanje« (»i2010 – A European Information Society for growth and employment«), z naslova: http://europa.eu.int/information_society/eeurope/i2010/index_en.htm

Prporočilo komisije 24. 8. 2006 o digitalizaciji in spletni dostopnosti kulturnega gradiva in digitalnem arhiviranju (U. I. 236, 31. 8. 2006, str. 28–30)

Rezolucija Sveta z dne 25. 6. 2002 o obranitvi jutrišnjega spomina – brambi digitalnih vsebin za bodočo generacijo (U. I. C 126/4, 6.7.2002)

Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij: Evropska digitalna agenda, COM(2010) 245, Bruselj, 26.8.2010, COM(2010) 245 konč./2 (CORRIGENDUM: Annule et remplace le document COM(2010) 245 final du 19.5.2010) z naslova: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:SI:PDF>

UNESCO campaign to preserve the 'digital heritage', z naslova: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001877/187733c.pdf>

Literatura

Bocza Tomaszewski, Nikodem: *Unesco Charter and Guidelines for the Preservation of Digital Heritage – National Digital Archives experience (PhD presentation)*, na naslovu: <http://prezi.com/d231go3y70ia/unesco-charter-and-guidelines-for-the-preservation-of-the-digital-heritage-national-digital-archives-experience/>

Bos-Rops, Yvonne: *Draft report of the working group on Digital record keeping: consequences for administration and society and the changing role of Archives* (gradivo za sestanek EAG, v Budimpešti, 11. 5. 2011).

Kavčič Čolić, Alenka: Pregled stanja trajnega ohranjanja digitalnih virov v Sloveniji. V: *Knjižnica. Trajno ohranjanje digitalnih virov v Sloveniji* 55 (2011), št. 1.

Zusammenfassung

UNESCO-CHARTA ZUM SCHUTZ DES DIGITALEN ERBES

Der Beitrag behandelt die UNESCO-Charta zum Schutz des digitalen Erbes, die erstmals in slovenischer Übersetzung veröffentlicht wird. Den Großteil des Beitrags umfasst ein Kommentar zur Charta, der neben inhaltlichen Schwerpunkten auch die weltweiten Reaktionen auf die Veröffentlichung der Charta sowie einige der wichtigsten Aktivitäten hinsichtlich der Präsentation der Charta und der Kenntnis der Problematik des Schutzes des digitalen Erbes beschreibt. Im Weiteren werden auch die begleitenden internationalen Ereignisse nach der Verabschiedung der Charta, einige kennzeichnende Merkmale und sowohl positive Seiten als auch Schwachpunkte des Textes dargestellt. Die Charta präsentiert auf sehr allgemeiner, grundsätzlicher Ebene die wichtigsten Grundsätze und Ausgangspunkte bei der Erhaltung des digitalen Erbes. Konkreter und auf praktischer Ebene sind die Empfehlungen, die in den begleitenden Dokumenten veröffentlicht wurden – die von der Nationalbibliothek Australiens ausgearbeiteten »Richtlinien zur Erhaltung des digitalen Erbes«. Herausgestellt werden auch einige andere Dokumente von strategischer Natur auf EU-Ebene wie »i2010 – Eine Europäische Informationsgesellschaft für Wachstum und Beschäftigung« und »Eine Digitale Agenda für Europa 2020«, die versuchen, auch die Probleme einer langfristigen Zugänglichkeit des Europäischen Kulturerbes zu lösen. Dargestellt werden auch einige Informationen nationaler Archive der EU zur Entwicklung der digitalen Aufbewahrung und Entwicklung der E-Verwaltung. Mit der Präsentation der UNESCO-Charta wird versucht, die Bewusstmachung zu intensivieren und eine bessere Kenntnis dieses Problems in allen Lebenssphären mit dem Ziel entsprechender Schutzmaßnahmen in Gesetzen, Politik, Entwicklungsstrategien und auch auf operativer, praktischer Ebene zu erreichen.